

VU Research Portal

Zinsleer na 1950 met negatie in de hoofdrol

Janssen, T.A.J.M.; van der Leek, F.C.; Foolen, A.

published in

Neerlandistiek in beeld
2013

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Janssen, T. A. J. M., van der Leek, F. C., & Foolen, A. (2013). Zinsleer na 1950 met negatie in de hoofdrol. In T. A. J. M. Janssen, & T. van Strien (Eds.), *Neerlandistiek in beeld* (pp. 57-66). Stichting Neerlandistiek VU/Nodus Publikationen.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Zinsleer na 1950 met negatie in de hoofdrol

Theo Janssen, Frederike van der Leek en Ad Foolen

Abstract – *This chapter discusses the development since 1950 of a variety of approaches to negation within different theoretical frameworks that have been influential for the description of the Dutch language.*

Structuralisme, generatieve grammatica, formele semantiek, cognitieve linguïstiek, negatie, scalariteit, negatieve/positieve polariteit, monotone daling/stijging, argumentativiteit

1. Inleiding

De beschrijving van negatie in het Nederlands krijgt na 1950 veel aandacht. Zo ziet Paardekooper (1955) dat *niet* kenmerken gemeen heeft met wat hij ‘*niet*-woorden’ noemt, zoals *niks*, *niets*, *niemand*, *nooit*, *nergens*, *geen* en *maar*, *alleen*, *enkel*, *weinig*, *minder*, *het minst(e)*, *net*, *pas*, *behalve (dat)* en *zonder (dat)*. Aan deze generaliserende observatie gaat Kraak (1966) voorbij in zijn kritiek op structuralistisch werk: ‘De informatie over negatieve zinnen beperkt zich tot gegevens over woorden als *niet*, *niets*, *niemand*, *nergens*, *nooit*, *geen* enz., terwijl er bovendien van een systematisering van die gegevens nauwelijks sprake is’ (p. 90). Zelf beperkt hij zich vrijwel tot *niet* en *geen* in zijn transformationeel-generatieve proefschrift, dat een omslag teweegbrengt:¹ in Nederland raakt de structuralistische benadering snel verdrongen. Juist de *niet*-woorden leiden Zwarts (1981) naar een formeel-semantische analyse. Negatie speelt vervolgens een centrale rol in het cognitief-linguïstische onderzoek van Verhagen (2005).

Deze bijdrage schetst enkele theoretische ontwikkelingen in het onderzoek van negatieverschijnselen in het Nederlands, door in te gaan op structuralistische (par. 2), transformationeel-generatieve (par. 3), (formeel-)semantische (par. 4) en cognitief-linguïstische beschrijvingen (par. 5), met een korte slotbeschouwing (par. 6).

2. Negatie in het kader van de structuralistische grammatica

Paardekooper (1955) observeert dat samen met *hoeven* diverse *niet*-woorden gebruikt worden om ‘een totale of gedeeltelijke ontkenning’ (p. 169) uit te drukken. Daarbij ziet hij sterk uiteenlopende patronen. Zo kan het *niet*-woord in de zin staan die de bijzin met *hoeven* bevat, getuige de zinnen (1) en (2).

---

¹ Er is uitvoerig op gereageerd: vanuit het kader dat later de generatieve semantiek zou heten (Seuren 1967), het structuralisme (Paardekooper 1971; Uhlenbeck 1971), de Columbia School (Kirsner 1979) en de Functionele Grammatica (Bossuyt 1982).

- (1) Ik hoop niet dat we het in hoeven te leveren.
- (2) Dat is het minste wat je erop hoefde te zetten.

Verder constateert Paardekooper dat *hoeven* zonder een *niet*-woord mogelijk is in vraagzinnen, retorische vragen en comparatiefzinnen, zoals in resp. (3)-(5).

- (3) Weet hij wat we af hoeven te hebben?
- (4) Waar hoef jij nou voor te zorgen?
- (5) Hij werkt veel harder dan hij hoeft.

Deze constructies en de meeste *niet*-woorden vormen, aldus Paardekooper (1979), ook een geschikt verband voor expressies als *ook maar x*. Dan wordt *x* begrepen als minimaal, zoals het geval is bij *iemand*, *iets*, *ergens*, *ooit*, *het minste of geringste*, of zoals het geval kan zijn bij een werkwoord als *fluisteren* in zin (6).

- (6) O wee, als je ook maar durft te fluisteren dat hun zoontje dom is.

Als contexten die geschikt zijn voor het gebruik van *ook maar x*, noemt Paardekooper naast die waarin het gebruik van *hoeven* mogelijk is, onder meer woorden als *onjuist*, *twijfelen* en verbanden zoals in (7)-(10) met respectievelijk een conditionele, temporele, concessieve en restrictief relatieve bijzin.

- (7) Als er ook maar iemand komt, ben ik tevreden.
- (8) Voordat je ook maar iets doet, moet je me waarschuwen.
- (9) Al gaat er ook maar één man mee, dan kan de reis doorgaan.
- (10) Wie (/Ieder die) ook maar iets verkeerd deed, moest schoolblijven.

Paardekooper heeft als eerste – maar zie ook *(be)hoeven* in het WNT – geobserveerd dat *hoeven* alleen gebruikt wordt in de context van een *niet*-woord of bepaalde andere constructies. Voor zulke contexten heeft de transformationeel-generatieve linguïst Klima (1964) de, sindsdien gangbare, term *affectieve contexten* geïntroduceerd.

3. Negatie in het kader van de generatieve grammatica

De observaties die verbonden zijn met affectieve contexten, hebben geleid tot een vruchtbaar onderzoeksprogramma met drie hoofdlijnen. De eerste is de inventarisatie van elementen die affectieve contexten vormen, zoals de *niet*-woorden, en de inventarisatie van elementen die in affectieve contexten gebruikt worden, zoals *hoeven*, *ook maar* en collocaties als *het licht in de ogen gunnen*, *man overboord*, *over één nacht ijs gaan*; ze worden aangeduid met de term *negatief-polaire expressies* (NPE's). Voor het Nederlands is de inventarisatie hiervan met name door Hoeksema (2005) verricht. In de tweede hoofdlijn wordt gezien wat 'gebruikt worden in de context van' in-

houdt. Hierop wordt in deze paragraaf nader ingegaan. De derde hoofdlijn is gericht op de vraag wat affectieve contexten zijn. Doordat ze syntactisch vrij heterogeen zijn, lijkt het antwoord daarop semantisch te moeten zijn. De formele semantiek ziet de centrale eigenschap van affectieve contexten in monotoon dalende implicatie (*downward entailment*), zoals in par. 4 aan de orde komt.

Voor het antwoord op de vraag wat ‘gebruikt worden in de context van’ inhoudt, is het nuttig eerst te kijken naar *positief-polaire expressies* (PPE’s), die juist een positieve (of, ruimer, een niet-affectieve) omgeving vereisen, zoals *vrijwel*, *krioelen*, *de bele mikmak* (zie bijv. Seuren 1976, Van der Wouden 1988). Sommige polaire expressies lijken in paren van twee voor te komen, zoals *hoeven* naast *moeten* en *meer* naast *nog*. Volgens de generatief-semantische benadering in de jaren ’70 en ’80 van de vorige eeuw vertegenwoordigen zulke paren oppervlaktevormen van één diepte-semantische notie die verschillend gerealiseerd wordt in affectieve en niet-affectieve contexten (Vandeweghe 1992). Voorbeelden daarvan zijn de paren van (11) en (12).

- (11) a. Hij *moet* afwassen   b. Hij *hoeft* niet af te wassen
 (12) a. Hij is *nog* thuis   b. Hij is niet *meer* thuis.

Het is echter de vraag of de expressies *moet* en *nog*, die getuige (13) en (14) ook in negatieve omgevingen kunnen optreden, wel PPE-status hebben.

- (13) Je *moet* niet zeuren.
 (14) Hij is *nog* niet thuis.

Dit probleem is te ondervangen door aan te nemen dat bij *niet* een verschil in bereik mogelijk is (zie Kraak 1966: 147-167). Zo maakt de parafrase van *Je moet niet zeuren* als *Het is noodzakelijk dat je niet zeurt* aannemelijk dat *moeten* net als *noodzakelijk* bereik heeft over *niet*. De bereiksverhouding in *Hij hoeft niet af te wassen* is juist omgekeerd: *Het is niet zo dat je hoeft af te wassen*. De notie ‘bereik’ (*scope*) is door Klima (1964: 297) als volgt gedefinieerd: een constituent *a* is ‘in constructie met’ – en daarmee ‘in het bereik van’ – een constituent *b* als *a* gedomineerd wordt door de eerste vertakkende knoop boven *b*. Reinhart (1976: 31-35) keert Klima’s definitie om onder de noemer *c[onstituent]-command*: een knoop *a* c-commandeert een knoop *b*, mits de eerste vertakkende knoop die *a* domineert, ook *b* domineert, zonder dat ze elkaar domineren. Kan met deze bereiksdefinitie de relatie tussen affectieve contexten en NPE’s nu wel adequaat gedefinieerd worden?

Chomsky’s minimalistische programma biedt plaats aan functionele categorieën als *Tense*, *Topic*, *Focus*, *Agreement* en zo ook een negatie-operator. Klooster (1993) heeft onderzocht of het bereik van die operator strikter gedefinieerd kan worden dan met de c-commandeerrelatie. Bij NPE’s als het werkwoord *talen* (*Hij taalt niet naar drank*) is dat mogelijk, maar niet bij de NPE *ook maar* zoals in *ook maar een moment*. Hier moet dan toch geaccepteerd worden dat de negatie-operator de NPE

slechts c-commandeert. Toch zijn hiermee niet alle distributiefen van negatief-polaire expressies syntactisch verantwoord. Broekhuis & Klooster (1998) wijzen op het volgende. Anders dan *John is not satisfied with anyone at all* (volgens ons te vertalen als ‘Jan is niet tevreden over wie dan ook’) klinkt *Jan is niet over ook maar iemand tevreden* slecht. Om het verschil te verklaren doen zij een beroep op de optimaliteits-theorie, die formuleringsvarianten onderling vergelijkt en evalueert. Talen verschillen volgens die theorie in hun voorkeur voor bepaalde varianten of althans in de onderlinge ordening van beperkingen. *Niet* en *iemand* worden in het Nederlands, stellen Broekhuis & Klooster, bij voorkeur samengevoegd tot *niemand*, want prima is *Jan is over niemand tevreden*. Echter, zo’n fusie is in het Engels even goed mogelijk, want *John is satisfied with no one at all* is heel gewoon. En voor de combinatie van *allesbehalve* met *ook maar* geldt hetzelfde als voor die van *niet* met *ook maar*. Wel mogelijk is een zin als: *Jan had niet/allesbehalve verwacht dat hij ook maar enige kritiek zou krijgen*, maar niet een enkelvoudige zin als: *Jan is allesbehalve over ook maar iemand tevreden*.

Er zijn dus gevallen waar de c-commandeerrelatie van toepassing is, terwijl de combinatie toch slecht is. En omgekeerd zijn er gevallen waar die relatie niet van kracht is, terwijl de zin juist acceptabel is, zoals in (15) (vergelijk Hoeksema 2000):

- (15) Niemands gezondheid liep ook maar enig moment gevaar.

Niemands, de affectieve context van de NPE *ook maar*, c-commandeert niet zelf de NPE, want *niemands* is deel van de NP, die de NPE c-commandeert. Het probleem zou opgelost zijn als de NP in zijn geheel als negatie-operator zou mogen fungeren, wat in de formele semantiek mogelijk is. Zie ook Zwarts (1981: 45-50).

4. Negatie in het kader van de (formele) semantiek

Hoe plausibel het a priori ook mag lijken dat de relatie tussen NPE’s en affectieve contexten syntactisch te verantwoorden is, de feiten zijn weerbarstig, zoals vermeld in par. 3. In syntactisch onderzoek is vrij weinig aandacht besteed aan PPE’s: aangenomen wordt dat ze alleen niet te gebruiken zijn in affectieve contexten. NPE’s en PPE’s komen nu samen aan de orde in semantisch georiënteerd onderzoek, zoals door Fauconnier (1975a en b, [1976]) en Ladusaw (1979) in gang is gezet, in Nederland door Seuren (1975) en Zwarts (1981). In die aanpak verbreedt het onderzoek zich tot de vraag hoe polaire en niet-polaire contexten enerzijds en negatief- en positief-polaire contexten anderzijds zich van elkaar onderscheiden.

NPE’s en PPE’s zijn syntactisch gepolariseerd: hun gebruik is ongrammaticaal, tenzij ze in een voor hen geëigende polaire context voorkomen. Fauconnier heeft de baanbrekende ontdekking gedaan dat er ook polariteit-gevoelige expressies zijn waarvan de interpretatie – niet de grammaticaliteit – afhangt van de polariteit van de context. Het betreft semantisch dan wel pragmatisch gepolariseerde superlatieven.

Daarvoor is kenmerkend dat ze kunnen functioneren als ‘a sort of covert universal quantifier’ (Israel 2011: 30). Ze worden ervaren als gelijkwaardig aan *any*.²

- (16) a. Tom can solve the hardest problem. (= any problem)
- b. Tim can’t solve the simplest problem. (= any problem)
- (17) a. Tom can solve the hardest problem. (He can’t solve this one.)
- b. Tim can’t solve the simplest problem. (He can solve some others.)

Fauconnier verklaart dit verschijnsel als volgt: een superlatief benoemt, intuïtief gesproken, een uiterste waarde in een scalaire ordening. Zo markeren superlatieven als *the hardest problem* en *the simplest problem* een boven- resp. ondergrens op een schaal die problemen ordent van makkelijkst naar moeilijkst. In de juiste context zegt gezond verstand ons dan: wat voor het probleem met de hoogste waarde geldt, is evenzeer geldig voor alle problemen met een waarde lager op de schaal, en omgekeerd (ook al kan de werkelijkheid wel eens anders uitpakken). Zo leiden we uit een zin als (16)a normaal af dat Tom ieder ander dan het moeilijkste probleem ook kan oplossen, en uit een zin als (16)b dat Tim ieder ander probleem net zo min kan oplossen als het simpelste. Verandert de context, zie (17)a en b, dan is de superlatief wel referentieel, maar niet in scalaire termen te interpreteren.

De zinnen (16)a en b laten het volgende zien: de scalaire implicaties opgeroepen door de affirmatieve zin (16)a en de scalaire implicaties opgeroepen door de negatieve zin (16)b gaan in tegengestelde richting. In het eerste geval lopen de implicaties van hoger naar lager op de schaal, in het tweede van lager naar hoger. In het laatste geval spreekt Fauconnier van implicatie-omkering en schaalomkering. Gekwantificeerde lezingen van superlatieven als in (16)b zijn, observeert Fauconnier (1975b, [1976]), niet alleen mogelijk in het bereik van negatie, maar in alle contexten die syntactisch gepolariseerde NPE’s toestaan, zoals het antecedent van conditionele zinnen, het tweede conjunct van comparatieven en het complement van intensionele predikaten als *surprise*.

Op observaties zoals hierboven baseert Fauconnier de hypothese dat het bij NPE’s niet draait om negatie, maar om wat ze met het type gekwantificeerde superlatief waarvan (16)b een voorbeeld is, gemeen hebben: de abstracte semantische eigenschap dat ze gevoelig zijn voor schaalomkerende polariteit. Anders gezegd, ze zijn beide alleen mogelijk in contexten die omgekeerde implicaties ondersteunen.

Ladusaw (1979) omarmt Fauconniers basisinzichten inzake polariteit (PE’s zijn gevoelig voor inferentiële eigenschappen van hun context) en implicatie-omkering (bij NPE’s). Maar anders dan Fauconnier, die de beperkingen op PE’s opvat als beperkingen op de interpretatie van uitingen in hun gebruikscontext, als ‘constraints on coherent conceptualizations’ (Israel 2011: 62), betoogt Ladusaw dat ze gezien moeten worden als structurele beperkingen op de welgevormdheid van semantische

² *His own brother in Iago would betray his own brother* (Fauconnier 1975a), te interpreteren als ‘anyone’, is een voorbeeld van een pragmatisch gepolariseerde superlatief. We bespreken dit type verder niet.

(in de zin van waarheidsconditionele) representaties van zinnen. Zijn these is dat PE's alleen mogelijk zijn in contexten die twee typen logische gevolgtrekking ondersteunen: gevolgtrekkingen van een specifieke naar een algemene eigenschap en, omgekeerd, gevolgtrekkingen van een algemene naar een specifieke eigenschap, zoals resp. bij de a- en b-versie van (18) en (19). Met $\Rightarrow$ wordt aangeduid dat de tweede propositie logisch volgt uit de eerste.

- (18) a. Enkele muizen aten rattengif. $\Rightarrow$ Enkele muizen aten gif.
       b. Geen enkele muis at gif. $\Rightarrow$ Geen enkele muis at rattengif.
 (19) a. Jamie gebruikt soms EPO. $\Rightarrow$ Jamie gebruikt soms doping.
       b. Jamie gebruikt nooit doping. $\Rightarrow$ Jamie gebruikt nooit EPO.

In de a-zinnen spreken we van monotoon stijgende (MS) contexten, in de b-zinnen van monotoon dalende (MD) contexten (tot nu toe Klima's affectieve contexten). De expressies *enkele muizen* en *soms* in de a-zinnen en *geen enkele muis* en *nooit* in de b-zinnen fungeren als MS, resp. MD operator op de contexten die in hun bereik zijn. MD operatoren zijn 'polariteit-omkeerders': vergeleken met de neutrale a-zinnen wordt er in omgekeerde richting geredeneerd. PPE's zijn toegestaan in MS contexten, NPE's in MD contexten, getuige (20)a en b en (21)a en b.

- (20) a. Enkele muizen aten aardig wat rattengif.
       b. Geen enkele muis at ook maar het kleinste beetje gif.
 (21) a. Jamie gebruikt soms flink veel EPO.
       b. Jamie gebruikt nooit bar veel doping.

Ladusaws analyse is innovatief, unificerend en onafhankelijk gemotiveerd (Hoeksema 2013). Echter, de distributie van de diverse NPE's (en PPE's) is niet louter met monotone daling (en stijging) te verantwoorden. Zo is in (22)-(24) resp. *weinig* met *hoeven* mogelijk en niet met *ook maar*, *niemands* met *bijster* en niet met *mals*, en is alleen *niet* verenigbaar met *mals*.

- (22) a. Weinig mensen hoefden iets te doen.
       b. *Weinig mensen deden ook maar iets.
 (23) a. Niemands kritiek was bijster steekhoudend.
       b. *Niemands kritiek was mals.
 (24)   Zijn kritiek was niet mals.

Daarom neemt Zwarts (1986) – zie Van der Wouden (1997: 131) – een hiërarchie aan van negatieve contexten in drie legitimerende sterktes; zie het volgende schema. Zwarts' streven is zo de verschillen in distributie die NPE's vertonen, te herleiden tot een aantal logische eigenschappen van negatie (Hoeksema 2013).

NEGATIEVE CONTEXT		NPE		
		ZWAK	GEMATIGD	STERK
MINIMAAL	<i>weinig, zelden</i> etc.	<i>hoeven, velen</i> etc.		
REGULIER	<i>niemand, nooit</i> etc.	<i>hoeven, velen</i> etc.	<i>ook maar, bijster</i> etc.	
KLASSIEK	<i>niet, allesbehalve</i>	<i>hoeven, velen</i> etc.	<i>ook maar, bijster</i> etc.	<i>mals, pluis</i> etc.

Maar ook aan deze hiërarchie kleven problemen, getuige de volgende zinnen.

- (25) Het zal An straks nauwelijks lukken ook maar een beetje bouillon te eten.
 (26) Het is An nauwelijks gelukt ook maar een beetje bouillon te eten.

Zo blijkt *nauwelijks* te verenigen met *ook maar*, al staat het als minimale negatie te boek (Van der Wouden 1997: 116). Een algemener probleem waarmee de monotonie-analyse, ook Zwarts' versie, niet uit de voeten kan (zie Horn 2002) is het volgende. De MD operator *nauwelijks* kan, zoals in (25), fungeren als 'nauwelijks of niet', maar het gebruik van *nauwelijks* in (26) sluit, anders dan in (25), de 'of niet'-extensie uit. Dit komt doordat (25) uiting geeft aan een mogelijk gebeuren (de context is non-veridicaal), en (26) aan een wáár gebeuren (de context is veridicaal). Zo sluit (25) de mogelijkheid van een mislukking (An krijgt geen bouillon naar binnen) niet uit, (26) juist wel. Immers, alleen als de gebruikscontext van (26) de vooronderstelling wet-tigt dat An een beetje bouillon gegeten heeft, kan een spreker beweren dat haar dat – zij het maar nauwelijks – gelukt is. Merk verder op dat (26) geen MD context vormt: *bouillon* kan niet door *kippenbouillon* vervangen worden onder handhaving van de vooronderstelde gebruikscontext. In Fauconniers analyse leiden de verschillende interpretaties van *nauwelijks* tot subtiel verschillende schalen en dus gevolgtrekkin-gen: het startpunt van de redenering in (25) ligt bij het scalaire nulpunt en in (26) pas minimaal hoger op de schaal, want (26) impliceert dat An wel een heel klein beetje bouillon naar binnen heeft kunnen krijgen, maar niet meer dan dat.

5. Negatie in het kader van de cognitieve linguïstiek

Over de vraag wat de primaire functie van menselijke taal is, bestaat weinig onenig-heid: informatieuitwisseling. Langackers cognitief-linguïstische taalmodel geeft hier de volgende inhoud aan: iedere taaluiting geeft een voorstelling (*construal*) van de relatie tussen een object van conceptualisering (de geconcipieerde situatie) en een subject van conceptualisering (spreker of hoorder in de spreesituatie). Volgens Verhagen (2005) ziet dat model echter voorbij aan de intersubjectieve dimensie van taal, terwijl die juist kenmerkend is voor alledaags taalgebruik. In die dimensie heeft een taaluiting, stelt hij, betrekking op een coördinatieprobleem tussen spreker en hoorder: door de hoorder argumentatief te sturen wil de spreker cognitieve coördinatie met hem bereiken. Voor Verhagen is communicatie dus primair argu-mentatief van aard. Volgens hem is die functie soms, zoals bij NPE's, in de taal zelf

ingebouwd. Zo ziet hij dat ook voor zinsnegatie, maar niet voor de morfologische variant: door dat verschil is (27) wel een coherente tekst en (28) niet (aangegeven door #; de tekstjes zijn uit Verhagen 2002: 101).

(27) Marie is niet gelukkig. Integendeel, ze zit diep in de put.

(28) #Marie is ongelukkig. Integendeel, ze zit diep in de put.

Zinsnegatie, legt Verhagen uit, heeft het argumentatieve vermogen een tweede mentale ruimte (in de zin van Fauconnier 1985) te activeren waarin de positieve versie van de zin geldig is. Hij vat (27) als volgt op. Met de eerste zin daarvan wordt uitgedrukt: de gedachte ‘Marie is gelukkig’ is afwezig in de basisruimte van de spreker (zijn conceptie van de werkelijkheid) en aanwezig in die van een ander (standaard de hoorder; daar gaan we hier verder van uit). De spreker maakt namelijk met *Marie is niet gelukkig* niet alleen zijn eigen mening kenbaar, maar is tevens ‘als het ware [...] in discussie’ (p. 101) met de mening die *niet* oproept; deze dicht hij aan de hoorder toe. Op die mening is *integendeel* van toepassing, niet op die van de spreker, want diep in de put zitten is het tegendeel van gelukkig zijn en niet van de ontkenning ervan. Het morfologisch negatieve *ongelukkig* heeft een andere functie. Het neemt een lage positie in op een schaal die, rond een neutraal midden, naar boven en beneden toenemende waarden van de gemoedstoestanden *gelukkig*, resp. *ongelukkig* representeert. Er is dus niet ‘de suggestie dat er sprake zou kunnen zijn van’ de tegenovergestelde gemoedstoestand (p. 102).

Dat (27) coherent is en (28) niet, bewijst volgens Verhagen dat het verschil tussen de twee typen negatie op een verschil in de taal berust. Want hoewel ‘Marie is ongelukkig’ zijn sententiële variant ‘Marie is niet gelukkig’ logisch impliceert, kan deze puur logische implicatie de incoherentie van (28) niet voorkomen. Daar is een expliciet ‘ontkennende formulering’ voor nodig (p. 101).

Er is echter helemaal geen noodzaak om de door *niet* geopende ruimte te interpreteren als iemands positieve standpunt ten aanzien van de gedachte die de spreker ontkent, en *integendeel* hoeft niet geïnterpreteerd te worden als zich afzettend tegen dat tegenovergestelde standpunt. Er is namelijk een andere verklaring mogelijk voor de incoherentie van (28), één die wel degelijk berust op een zuiver logisch verschil tussen sententiële en morfologische negatie. De logica biedt een en dezelfde taalgebruiker namelijk de mogelijkheid om zich de betekenis van een negatieve zin vanuit een factueel (‘waar’) dan wel een contrafactueel (‘onwaar’) perspectief voor te stellen, want ‘niet p is waar’ en ‘p is niet waar’ zijn logisch equivalent. Met (27) geeft de spreker dus uiting aan twee niet-strijdige meningen met tegenovergestelde waarheidswaarden: (i) ‘Marie is gelukkig’ is onwaar, en (ii) ‘Marie zit diep in de put is waar’. Met (28) wordt dit niet overgebracht. ‘Ongelukkig zijn’ impliceert wel ‘niet gelukkig zijn’, maar niet het omgekeerde: je kunt ook gelukkig noch ongelukkig zijn. In het kielzog van ‘ongelukkig zijn’ is voor ‘niet gelukkig zijn’ dus alleen de factuele voorstellingswijze mogelijk. Daardoor kan (28) niet coherent zijn.

De spil waar Fauconniers mentale-ruimteanalyse van zinsnegatie om draait, is – al stelt hij dat niet expliciet – de genoemde relatie van logische equivalentie: ‘negatives set up corresponding counterfactual spaces in which the positive version of the sentence is satisfied’ (1985: 96). De tweede ruimte identificeert wat in de andere afwezig is en de contrafactuele status ervan verantwoordt de logische-equivalentierelatie die in de denkwereld van de spreker tussen de ruimtes bestaat. Fauconniers analyse biedt op de keper beschouwd dus geen onafhankelijke ondersteuning voor Verhagens idee dat zinsnegatie een in de taal ingebouwde argumentatieve functie heeft. Hiermee is niet gezegd dat zinsnegatie niet te gebruiken is voor argumentatieve doeleinden, en evenmin dat de inhoud van de tweede ruimte die zinsnegatie oproept, niet tevens in verband te brengen zou zijn met de hoorder (of derden). Integendeel.

6. Besluit

Paardekooper heeft voor zijn observaties rond *hoeven* en andere NPE’s nauwelijks credit gekregen. In essentie vergelijkbaar werk, Klima (1964), heeft wel een cruciale rol gespeeld. Generatief onderzoek wil nagaan welke *syntactische* configuratie beslissend is voor gebruik van NPE’s. De formele semantiek poogt, met meer succes, de configuratie daarvoor *semantisch* te bepalen. Tot slot, de in de Cognitieve Linguïstiek geopperde hypothese dat zinsnegatie een argumentatieve functie heeft die in de semantiek van de constructie verankerd is, houdt geen stand. Of zinsnegatie argumentatief bedoeld is, is alleen op pragmatische gronden vast te stellen.

Literatuur

- Bossuyt, Alain (1982). *Aspekten van de geschiedenis van de negatieve zjn in het Nederlands*. Dissertatie Brussel, Vrije Universiteit.
- Broekhuis, Hans & Wim Klooster (1998). ‘Zinsnegatie en de notie *numeration*: Negatieve woorden en negatief polaire uitdrukkingen’. In: W.G. Klooster e.a. (red.). *Eerste Amsterdams Colloquium Nederlandse Taalkunde. Lezingen gehouden op 10 en 11 december 1997*. Amsterdam: Leerstoelgroep Nederlandse Taalkunde, UvA, 1-22.
- Fauconnier, Gilles (1975a). ‘Pragmatic scales and logical structure’. *Linguistic Inquiry* 6, 353-375.
- Fauconnier, Gilles (1975b). ‘Polarity and the scale principle’. In: R.E. Grossman e.a. (red.). *Papers from the regional meeting of the CLS 11*. Chicago: CLS, 188-199.
- Fauconnier, Gilles ([1976] 1980). *Etude de certains aspects logiques et grammaticaux de la quantification et de l'anaphore en français et en anglais*. Lille: Atelier Reproduction des Thèses.
- Fauconnier, Gilles (1985). *Mental spaces. Aspects of meaning construction in natural language*. Cambridge, Mass. etc.: The MIT Press.
- Hoeksema, Jack (2000). ‘Negative polarity items: Triggering, scope and c-command’. In: Laurence R. Horn & Yasuhiko Kato (red.). *Negation and polarity. Semantic and*

- syntactic perspectives*. New York: Oxford University Press, 115-146.
- Hoeksema, Jacob (2005). *De negatief-polaire uitdrukkingen van het Nederlands. Inleiding en lexicon*. Manuscript Groningen.
- Hoeksema, Jacob (2013). 'Polarity items in strawsonian contexts: A comparison'. In: R. Eckardt & M. Sailer (red.). *Beyond 'ever' and 'any'*. Berlijn: De Gruyter, 47-77.
- Horn, Laurence R. (2002). 'Assertoric inertia and scalar inference'. In: M. Andronis e.a. (red.). *Proceedings from the Panels of the CLS 38-2*. Chicago: CLS, 55-82.
- Israel, Michael (2011). *The grammar of polarity. Pragmatics, sensitivity, and the logic of scales*. New York: Cambridge University Press.
- Kirsner, Robert S. (1979). *The problem of presentative sentences in Modern Dutch*. Amsterdam etc.: North-Holland Publishing Company.
- Klima, Edward S. (1964). 'Negation in English'. In: J.A. Fodor & J.J. Katz (red.). *The structure of language*. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 246-323.
- Klooster, Wim (1993). 'Negatieve zinnen'. *Gramma/ttt* 2, 119-143.
- Kraak, Albert (1966). *Negatieve zinnen, een methodologische en grammatische analyse*. Hilversum: W. de Haan.
- Ladusaw, William A. (1979). *Polarity sensitivity as inherent scope relations*. Ph.D.-dissertatie, Universiteit van Texas, Austin. Bloomington, Indiana: IULC.
- Paardekooper, Piet C.J.M. (1955). *Syntactische verkenningen*. Den Bosch: Malmberg.
- Paardekooper, Piet C. (1971). *Beknopte ABN-syntaksis*. Den Bosch: Malmberg.
- Paardekooper, Piet C. (1979). 'Ook maar iemand'. *De nieuwe taalgids* 72, 429-448.
- Reinhart, Tanya (1976). *The syntactic domain of anaphora*. Ph.D.-dissertatie, MIT.
- Seuren, Pieter A.M. (1967). 'Negation in Dutch'. *Neophilologus* 51, 327-63.
- Seuren, Pieter A.M. (1975). *Tussen taal en denken. Een bijdrage tot de empirische funderingen van de semantiek*. Utrecht: Oosthoek, Scheltema & Holkema.
- Seuren, Pieter A.M. (1976). 'Echo: een studie in negatie'. In: G. Koefoed & A. Evers (red.). *Lijnen van taaltheoretisch onderzoek. Een bundel artikelen aangeboden aan prof. dr. H. Schultink*. Groningen: H.D. Tjeenk Willink, 160-183.
- Uhlenbeck, Eugenius M. (1971). 'Kraak's Negatieve zinnen. Een laat antwoord'. *Forum der Letteren* 12, 100-134.
- Vandeweghe, Willy (1992). *Perspectivische evaluatie in het Nederlands. De partikels van de AL/NOG/PAS-groep*. Gent: Kon. Academie voor Ned. Taal- en Letterkunde.
- Verhagen, Arie (2002). 'Retorica en cognitie'. In: Theo Janssen (red.). *Taal in gebruik. Een inleiding in de taalwetenschap*. Den Haag: Sdu Uitgevers, 97-110.
- Verhagen, Arie (2005). *Constructions of intersubjectivity. Discourse, syntax, and cognition*. Oxford: Oxford University Press.
- Wouden, Ton van der (1988). 'Positief polaire uitdrukkingen I'. *Glott* 11, 165-190.
- Wouden, Ton van der (1997). *Negative contexts: Collocation, polarity and multiple negation*. Londen: Routledge.
- Zwarts, Frans (1981). 'Negatief polaire uitdrukkingen I'. *Glott* 4, 35-132.
- Zwarts, Frans (1986). *Categoriale grammatica en algebraïsche semantiek. Een onderzoek naar negatie en polariteit*. Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen.